

Περιεχόμενα

Εισαγωγή της επιμελήτριας της ελληνικής έκδοσης	13
<i>Νεκταρία Παλαιολόγου</i>	
Πρόλογος	25
<i>Will Kymlicka</i>	
Εισαγωγή	33
<i>James A. Banks</i>	
Συγγραφείς κεφαλαίων του συγγράμματος	43
Κριτές των κεφαλαίων	49

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Αλληλένδετα ζητήματα και έννοιες

Εισαγωγή: Η δημοκρατική εκπαίδευση του πολίτη στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες	55
<i>James A. Banks</i>	
1. Μετανάστευση, ιδιότητα του πολίτη και εκπαίδευση	73
<i>Stephen Castles</i>	
2. Ανώτερη εκπαίδευση. Εκπαιδευτική διαθεσιμότητα και ευέλκτιη ιδιότητα του πολίτη στον παγκόσμιο χώρο	117
<i>Aihwa Ong</i>	
3. Ενόττητα και διαφορετικότητα στη δημοκρατική πολυπολιτισμική εκπαίδευση: δημιουργικές τάσεις αλλά και τάσεις αποδόμησης	149
<i>Amy Gutman</i>	

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Οι Ηνωμένες Πολιτείες και ο Καναδάς

4. Η κουλτούρα έναντι της ιδιότητας του πολίτη: η πρόκληση της φυλετικοποιημένης ιδιότητας του πολίτη στις Ηνωμένες Πολιτείες 189
Gloria Ladson-Billings
5. Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη και την πολυπολιτισμική εκπαίδευση στον Καναδά: από την αφομοίωση στην κοινωνική συνοχή 227
Reva Joshee

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Νότια Αφρική και Βραζιλία

6. Εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη και πολιτικός αλφαριθμητισμός στη Νότια Αφρική 273
Kogila A. Moodley και Heribert Adam
7. Υπηκοότητα και εκπαίδευση στη Βραζιλία: η συμβολή των Ινδιάνων και των μαύρων στον αγώνα για υπηκοότητα και αναγνώριση 309
Petronila Beatriz Gonçalves e Silva

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

Αγγλία, Γερμανία και Ρωσία

8. Διαφορετικότητα και εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη στην Αγγλία 353
Peter Figueroa
9. Εθνοτική διαφορετικότητα και εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη στη Γερμανία 391
Sigrid Luchtenberg
10. Εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη και εθνοτικά θέματα στη Ρωσία 427
Isak D. Froumin

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ιαπωνία, Ινδία και Κίνα

11. Διευρύνοντας τα σύνορα του έθνους: εθνοτική διαφορετικότητα και εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη στην Ιαπωνία 467
Stephen Murphhy-Shigematsu
12. Κρίση στην εκπαίδευση της ιδιότητας του πολίτη στη Δημοκρατία της Ινδίας: η αμφισβήτηση μεταξύ πολιτισμικά μονιστών και πλουραλιστών 511
T. K. Oommen
13. Εθνοτική διαφορετικότητα και εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας 543
Wan Minggang

ΕΚΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ισραήλ και Παλαιστίνη

14. Διαφορετικότητα και εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη στο Ισραήλ 573
Moshe Tatar
15. Εκπαιδεύοντας στην ιδιότητα του πολίτη στη Νέα Παλαιστίνη 609
Fouad Moughrabi

ΕΒΔΟΜΟ ΜΕΡΟΣ

Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη Διαφορετικότητα, τη Δημοκρατία και την Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Πολίτη

16. Διαφορετικότητα, παγκοσμιοποίηση και δημοκρατική εκπαίδευση: δυνατότητες του αναλυτικού προγράμματος 643
Walter C. Parker

Διαφορετικότητα, Δημοκρατία, Παγκοσμιοποίηση και Ιδιότητα του Πολίτη:
Συνοπτική βιβλιογραφία 681

Εισαγωγή της επιμελήτριας της ελληνικής έκδοσης

*Ο πολίτης ουδενί των άλλων ορίζεται μάλλον
ή τω μετέχειν κρίσεως και αρχής
Αριστοτέλης¹ (384-322 π.Χ.)*

Το σύγγραμμα αυτό, μεταφρασμένο στην ελληνική γλώσσα, στην ελληνική του έκδοση φέρει τον τίτλο *Διαφορετικότητα και Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Πολίτη. Παγκόσμια Προοπτική*, αποδίδοντας τον ξενόγλωσσο τίτλο *Diversity and Citizenship Education. Global perspectives*.

Αποτελείται από επτά μέρη με συνολικά δεκαέξι κεφάλαια, ως αποτέλεσμα μιας συνθετικής προσπάθειας, υπό την επιμέλεια του καθηγητή James Banks, Διευθυντή του Κέντρου Πολυπολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Ουάσιγκτον. Τα θέματα τα οποία αναπτύσσονται στο βιβλίο προέκυψαν από τις ανακοινώσεις στο Συνέδριο του Μπελάτζιο στην Ιταλία, που έλαβε χώρα στις 17-21 Ιουνίου του 2002, με τίτλο «Εθνοτική διαφορετικότητα, Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Πολίτη σε Πολυπολιτισμικά Έθνη-Κράτη» (Ethnic Diversity and Citizenship Education in Multicultural Nation-States), είναι ιδιαίτερα επίκαιρα για την ελληνική κοινωνία, και κινούνται στον ίδιο άξονα με τον όλο προβληματισμό που αναπτύσσεται στις μέρες μας για την ιδιότητα του πολίτη, την εκπαίδευσή του, τα ανθρώπινα, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα.

1. Μτφρ: Το κύριο γνώρισμα του πολίτη είναι η συμμετοχή στην απονομή δικαιοσύνης και στην άσκηση εξουσίας.

Βασικός στόχος του συγγράμματος είναι να παρέχει ένα πλαίσιο προβληματισμού και επιχειρηματολογίας για το πώς διαμέσου της εκπαίδευσης ως θεσμού, μέσα από κατάλληλες πολιτικές και μέτρα, μπορεί το άτομο να εκπαιδευτεί στο να γίνει πολίτης που δρα και διεκδικεί στις νέες συνθήκες των σύγχρονων διαφορετικών πολυπολιτισμικών κοινωνιών.

Όπως θα διαπιστώσουμε, οι συγγραφείς των επιμέρους κεφαλαίων, αν και προέρχονται από διαφορετικές χώρες, στον προβληματισμό τους συγκλίνουν και προτάσσουν την *πολυπολιτισμική ιδιότητα του πολίτη*, ως τη νέα ιδιότητά του, προκειμένου να αντιλαμβάνεται και να σκέφτεται οικουμενικά και με κριτικό πνεύμα και, επίσης, να μπορεί να αναπτύσσει κατάλληλες δεξιότητες, ώστε να αντιμετωπίζει ευέλικτα και να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις νέες κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες στις οποίες ζει. Επιπλέον, τονίζεται η σημασία στη σημερινή εποχή των διαφορετικών «αναγνωρίσιμων χαρακτηριστικών»² του ατόμου, δηλαδή τα ιδιαίτερα εθνικά, τα πολιτισμικά και τα παγκόσμια, τα οποία αλληλοτέμνονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και επιδρούν στην προσωπικότητά του. Έτσι, αναδεικνύεται η σημασίας της συνεχούς αλληλεπίδρασης των «αναγνωρίσιμων χαρακτηριστικών» στη δόμηση της ατομικότητας του σύγχρονου πολίτη, μιας ατομικότητας που ενέχει μια δυναμική και η οποία συνεχώς εξελίσσεται.

Ο James Banks στο συγκεκριμένο σύγγραμμα που έχει επιμεληθεί κάνει ένα βήμα μπροστά και για πρώτη φορά προχωρά από την κλασική θεώρηση του T. H. Marshall (1964) για την ιδιότητα του πολίτη³, με δομι-

2. Βλ. επίσης, το σχετικό κεφάλαιο του James Banks στο «Mapping the field of Intercultural and Multicultural Education worldwide», eds. Palaiologou, N., Dietz, G. (2012), Cambridge University Press, όπου επεκτείνει τα αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά προσθέτοντας τα «τοπικά».

3. Marshall, T. H. (1964). *Class, citizenship, and social development: Essays of T. H. Marshall*. Westport, CT: Greenwood. Όταν ο Marshall διατύπωνε τη δημοφιλή του θεώρηση για την ιδιότητα του πολίτη (citizenship) οραματιζόταν τη διασφάλιση ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος με συνθήκες κοινωνικής συνοχής. Η διάκριση του Marshall θεωρείται ιδιαίτερα δημοφιλής στο διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής, κυρίως εξαιτίας της ισότιμης και αδιαίρετης θέσης που προσέδωσε στα κοινωνικά δικαιώματα, δίπλα στα ατομικά και τα πολιτικά. Η νοηματική και αξιακή πρόσληψη της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη (social citizenship) δεν σήμαινε απλώς την κατασταλτική αντιμετώπιση της φτώχειας ως κοινωνικού προβλήματος. Αντίθετα, με τη θεμελίωση των κοινωνικών δικαιωμάτων ευελπιστούσε στην επίτευξη της ισότητας της κοι-

κά χαρακτηριστικά της την «αστική», την «πολιτική» και την «κοινωνική» του ιδιότητα, προσθέτοντας την «πολιτισμική ιδιότητα» του πολίτη⁴, η οποία αναδύεται ως η νέα ιδιότητά του στις σύγχρονες διαφορετικές, πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Απώτερος στόχος του συγγράμματος είναι η ανάδειξη ενός νέου τύπου πολίτη που δεν θα έχει απλά ενεργό ρόλο στην κοινωνία, δηλαδή συμμετοχή στους θεσμούς και τα κοινά και σεβασμό στους νόμους, αλλά επιπλέον θα έχει και μετασχηματιστικό ρόλο⁵ υπερβαίνοντας τις κοινωνικές συμβάσεις και συμβάλλοντας ουσιαστικά στην ανατροπή των κακώς κείμενων στην κοινωνία, δηλαδή έναν ρόλο πολιτικού ακτιβιστή, που διεκδικεί την ισότητα των ευκαιριών και δυνατότητες συμμετοχής για όλους σε κοινωνικό επίπεδο. Στο σύγγραμμα αναδεικνύεται, επίσης, ο ρόλος της εκπαίδευσης στη δημιουργία ενός τέτοιου πολίτη και επισημαίνονται οι σύγχρονες απαιτήσεις που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως προς στη σκοποθεσία των εκπαιδευτικών συστημάτων των διαφόρων κρατών στη σημερινή εποχή.

Σχετικά με την απόδοση των δύο βασικών όρων του τίτλου του συγγράμματος στην ελληνική γλώσσα κρίνεται σκόπιμο να τονιστούν τα ακόλουθα. Καταρχήν, σχετικά με την ελληνική μετάφραση του όρου «diversity» στις Κοινωνικές Επιστήμες και πιο συγκεκριμένα στο παρόν σύγγραμμα, μεταφράζεται ως «διαφορετικότητα», αφού οι συγγραφείς αναφέρονται σε κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονται για τη διαχείριση του μεταναστευ-

νωνικής θέσης και στη δυνατότητα πλήρους συμμετοχής όλων των πολιτών σε μια πολιτισμένη ζωή.

4. Σε μεταγενέστερο έργο του-επιμέλεια, με τίτλο: *The Routledge International Companion to Multicultural Education*, 2009, Routledge, ειδικότερα, στο κεφάλαιο 22 «Διαφορετικότητα, ομαδική ταυτότητα και εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη σε μία παγκόσμια εποχή», προσδιορίζει επακριβώς ένα νέο πλαίσιο στην τυπολογία του Marshall για την ιδιότητα του πολίτη, προσθέτοντας, από τη μεριά του, την πολιτισμική ιδιότητα, η οποία –όπως επεξηγεί– δηλώνει την εξέλιξη της ιδιότητας του πολίτη στην κατεύθυνση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες (σελ. 305-306).

5. Συγκεκριμένα, για τον νέο τύπο του πολίτη με τον μετασχηματιστικό ρόλο και τη σημασία της εκπαίδευσης, βλ. στο προαναφερόμενο σύγγραμμα του James Banks, στο ίδιο κεφάλαιο, σελ. 316-318.

τικού πληθυσμού, σε εκπαιδευτικές πολιτικές και προγράμματα σπουδών για την ιδιότητα του πολίτη, σε στάσεις, νοοτροπίες, συμπεριφορές και δεξιότητες που απαιτούνται από τους σύγχρονους πολίτες. Εναλλακτικά, στη βιβλιογραφία ο όρος «diversity» μεταφράζεται ως «ποικιλομορφία», προκειμένου να περιγράψει την ποικιλία, ποικιλομορφία που παρατηρείται είτε όσον αφορά δομές και μορφολογικά χαρακτηριστικά, ειδικότερα σε βιολογικά συστήματα, είτε ποικίλες συνθήκες και καταστάσεις (κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές κ.λπ.) που διαφοροποιούνται μεταξύ τους⁶. Η «διαφορετικότητα» είναι η πρώτη συνθήκη που αναδεικνύεται στο παρόν σύγγραμμα ως η νέα κοινωνικο-πολιτισμική κατάσταση που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο.

Όσον αφορά τη χρήση του όρου «Citizenship Education» στο παρόν σύγγραμμα και τη μετάφρασή του στην ελληνική γλώσσα, αποδίδεται ως «Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Πολίτη». Η έννοια «ιδιότητα του πολίτη»⁷ έχει τις ρίζες της στην Πολιτική Φιλοσοφία και σε μία ευρεία διάσταση αναφέρεται πρωτίστως στους όρους και τις συνθήκες με τις οποίες συμμετέχουμε ως πολίτες στον δημόσιο χώρο. Στη νομική της διάσταση η έννοια «πολίτης», ως πιο περιοριστική, αναφέρεται σε διαδικασίες για τη θεσμική αναγνώριση της συμμετοχής του ατόμου και στα επίσημα έγγραφα που πιστοποιούν αυτή τη συμμετοχή του, για παράδειγμα, στην πολιτογράφηση, στο διαβατήριο κ.λπ. Η «ιδιότητα του πολίτη» είναι η δεύτερη συνθήκη η οποία αναδεικνύεται στο σύγγραμμα σε σχέση με τη «διαφορετικότητα».

Στο βιβλίο αναδεικνύεται η νέα *πολυπολιτισμική ιδιότητα του πολίτη* όσον αφορά τον ρόλο και τη θέση, τις δεξιότητες, ικανότητες, στάσεις και

6. Για τη δόκιμη χρήση του όρου «διαφορετικότητα» στις Κοινωνικές Επιστήμες στην ελληνική βιβλιογραφία, βλ. στο Gundara, S., & Jacobs, S. (2012), *Διαφορετικότητα και Κοινωνική Πολιτική* (επιμ. - μτφ.), Παλαιολόγου, Ν., εκδ. Πεδίο.

7. Ο Κοντογιώργης χρησιμοποιεί εναλλακτικά τον όρο «Πολιτειότητα». Βλ. στο: Κοντογιώργης, Γ. (2003). *Πολίτης και Πόλις. Έννοια και Τυπολογία της Πολιτειότητας*, Αθήνα: Παπαζήσης. Ο Θεολόγος (2005), χρησιμοποιεί τον όρο «Πολιτιότητα», ως μετάφραση του γαλλικού όρου «citoyenneté», αναφερόμενος στη νέα ιδιότητα του πολίτη. Προτείνει «τη θέσπιση και ανάπτυξη της "πολιτιότητας", δηλαδή της υπερεθνικής ιδιότητας του πολίτη, που δυνητικά και ουσιαστικά πρέπει να αποκρυσταλλώσει ένα διαπολιτισμικό άνθρωπο, έναν κοσμοπολίτη» (σελ. 23). Βλ. σχετικά στο: Θεολόγος, Κ. (2005). *Πολίτης και Κοινωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προσέγγιση στα υπερεθνικά χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής πολιτιότητας*. Αθήνα: Παπαζήσης.

αξίες που χρειάζεται να αναπτύξει διαμέσου της εκπαίδευσης, σε όλες τις βαθμίδες, με στόχο μια πολιτισμένη διαβίωση και αρμονική συμβίωση στις σύγχρονες διαφορετικές, πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Ειδικότερα, ο ρόλος της διά βίου εκπαίδευσης παρουσιάζεται καταλυτικός στη δημιουργία ενεργών πολιτών, πολιτών με παιδεία και άποψη για τα κοινά, πολιτών που έχουν μάθει να σέβονται τους συμπολίτες τους και να διεκδικούν με μαχητική διάθεση και κριτικό πνεύμα.

Δευτερευόντως, στο παρόν σύγγραμμα, το «Citizenship Education» αναφέρεται στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών και στο μάθημα της «Πολιτικής και Κοινωνικής Αγωγής»⁸, και στις περιπτώσεις αυτές μεταφράζεται ως «Αγωγή του Πολίτη».

Γενικότερα, στη διεθνή βιβλιογραφία ο όρος «Citizenship» συνήθως διαφοροποιείται από τον όρο «Nationality». Στη νομική διάσταση των όρων, μεταφράζονται ως «Υπηκοότητα» και «Ιθαγένεια» αντίστοιχα και συνδέονται με τα δικαιώματα και υποχρεώσεις του πολίτη. Ως νομικός όρος, η «υπηκοότητα» αναφέρεται στον νομικό και πολιτικό δεσμό που συνδέει το άτομο ως πολίτη ενός κράτους με το κράτος αυτό, και προκύπτει συνήθως από διαδικασίες πολιτογράφησης. Στη σύγχρονη εποχή, στα δημοκρατικά καθεστώτα προτιμάται ο όρος «ιθαγένεια» παρά ο όρος «υπη-

8. Καρακατσάνη, Δ. (2004). *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση. Γνώσεις, αξίες και πρακτικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο. Σύμφωνα με την Καρακατσάνη (2005) «η προωθούμενη Πολιτική και Κοινωνική Αγωγή περιλαμβάνει τρεις κατευθύνσεις: 1. Μια *εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη*, δηλαδή μια προσπάθεια κατανόησης της ιστορίας, της πολιτικής, της (δια)κυβέρνησης, της διαχείρισης και των πολιτικών διαδικασιών, 2. Μια *εκπαίδευση μέσω της ιδιότητας του πολίτη*, η οποία καλύπτει μια εμπειρική γνώση γενικά προσδιορισμένη ως συστατικό στοιχείο της μάθησης μέσω της πρακτικής και της εφαρμογής 3. Μια *εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη* η οποία στοχεύει στην ανάπτυξη εργαλείων γνώσης και κατανόησης, καθώς και στην καλλιέργεια δεξιοτήτων, ικανοτήτων, αξιών, δυνατοτήτων-διαθέσεων, που δίνουν στους μαθητές τη δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά, με ευαισθησία και υπευθυνότητα. Όπως τονίζει χαρακτηριστικά, σήμερα «το ενδιαφέρον δεν εντοπίζεται μόνο στη μετάδοση γνώσεων, αλλά στη διαμόρφωση στάσεων απέναντι σε μια κοινωνία που βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη... Κατά συνέπεια, μεταφερόμαστε από μια πολιτική αγωγή σε μια αγωγή στην ιδιότητα του πολίτη. Η πρώτη έχει θεσμική και πολιτική νομιμότητα ως αξία αναφοράς, ενώ η δεύτερη αναλύει και επεξεργάζεται το πρόβλημα της νομιμοποίησης της εξουσίας, κάτι που την αναγκάζει να έρχεται αντιμέτωπη με ηθικά και πολιτικά ζητήματα» (σελ. 215).

κοότητα», ο οποίος παραπέμπει σε παλαιότερα καθεστώτα και σε σχέση υποτέλειας μεταξύ κράτους (μονάρχη) και πολίτη (υπήκοος: από το υπακοή). Ως νομικός όρος, η «ιθαγένεια» εκφράζει τη σχέση κράτους και πολίτη, με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προκύπτουν από αυτήν και για τις δύο πλευρές.

Υπάρχουν δύο κυρίως τρόποι για να γίνει κανείς πολίτης μιας χώρας: είτε από γέννηση είτε από πολιτογράφηση. Η ιδιότητα του πολίτη είτε κληρονομείται από τους γονείς (δίκαιο του αίματος: *jus sanguinis*), είτε αποδίδεται από τον τόπο γέννησης (δίκαιο του εδάφους: *jus soli*), ή καθορίζεται από ένα συνδυασμό κριτηρίων. Η πολιτογράφηση είναι σημαντική και για τους μετανάστες πρώτης γενιάς και για τα παιδιά των μεταναστών που δεν έχουν αποκτήσει την ιθαγένεια από τη γέννησή τους.

Άλλες φορές, το περιεχόμενο της έννοιας «Citizenship» ως πιο ευρύ αναφέρεται στην «Ιδιότητα του Πολίτη» και αναφέρεται σε κανόνες συμμετοχής σε μία πολιτική κοινότητα, στη διαπραγμάτευση αυτών των όρων συμμετοχής σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο και στο πώς οι πολίτες αντιλαμβάνονται τη ζωή τους σε επίπεδο καθημερινής διαβίωσης.

Το ίδιο συμβαίνει και με το περιεχόμενο της έννοιας «nationality»⁹, όπου σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, αποδίδεται και ως «εθνικότητα», ως κοινωνιολογικός όρος, εκφράζοντας τον δεσμό ενός ατόμου προς ένα έθνος, δηλαδή προς ένα σύνολο ανθρώπων με κοινή συνείδηση, κοινή γνώση για τον εαυτό τους και για τον χώρο στον οποίο ανήκουν. Η κοινή αυτή συνείδηση στρέφεται γύρω από ένα ή περισσότερα γεγονότα ή καταστάσεις του παρελθόντος (καταγωγή, ιστορία, παραδόσεις), του παρόντος (γλώσσα, θρησκεία, πολιτισμός) και του μέλλοντος (ιδανικά).

Με βάση την προηγούμενη επισήμανση, δεν υπάρχει μία μοναδική, ενιαία ορολογία απόδοσης στην ελληνική γλώσσα των προαναφερόμενων όρων, αφού κάτι τέτοιο εξαρτάται από την επιστημονική περιοχή στην οποία εντάσσεται το κείμενο, το εάν πρόκειται για νομικού ή ακαδημαϊκού χαρακτήρα και, φυσικά, από το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται ο κάθε όρος.

9. Στην Κοινοτική νομοθεσία, με τη Συνθήκη της Ρώμης (1957) θεσπίζεται και η «ιθαγένεια της Ένωσης», η οποία συμπληρώνει και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια. Επιπλέον, για τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης η «ιθαγένεια» (national citizenship) διακρίνεται σαφώς από την υπηκοότητα (citizenship).

Όπως θα διαπιστώσουμε από το πλαίσιο αναφοράς των προηγούμενων εννοιών στα επιμέρους κεφάλαια του συγγράμματος, επειδή τα περισσότερα σύγχρονα κράτη είναι δομημένα στη λογική του εθνικού κράτους, συνήθως τα μέλη τους έχουν ίδια ιθαγένεια και υπηκοότητα. Μια τέτοια διαπίστωση, όμως, μπορεί να οδηγήσει στην εσφαλμένη εντύπωση ότι πρόκειται για δύο ταυτόσημες έννοιες, στην πραγματικότητα όμως οι δύο αυτές έννοιες εκφράζουν διαφορετικές σχέσεις, όπως προαναφέρθηκε.

Όπως τονίστηκε παραπάνω, κυρίαρχη θέση στο παρόν σύγγραμμα κατέχει το ζήτημα της σύνδεσης της νέας πολυπολιτισμικής ιδιότητας του πολίτη με την εκπαίδευση, ζήτημα το οποίο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην επιστημονική του προσέγγιση και είναι ιδιαίτερο επίκαιρο στον λόγο που απασχολεί την ευρύτερη επιστημονική κοινότητα, σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 2004, η Σύσταση 1682 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης, τόνισε τη σημασία για μια ευρωπαϊκή σύμβαση για την εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη και την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα. Το 2005, είχε χαρακτηριστεί *Ευρωπαϊκό Έτος της Ιδιότητας του Πολίτη μέσω της εκπαίδευσης* από το Συμβούλιο Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, ως συνέχεια του Προγράμματος *Παιδεία της Δημοκρατίας* του 1997.

Σύμφωνα με το *Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Εκπαίδευση στη Δημοκρατική Ιδιότητα του Πολίτη και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, «Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα» σημαίνει: «εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση, πληροφόρηση, οι πρακτικές και δραστηριότητες που εξοπλίζουν τους μαθητές με τις δεξιότητες, τις γνώσεις, την κατανόηση και την ανάπτυξη των απόψεών τους, που τους ενδυναμώνουν να συμβάλουν στην οικοδόμηση και την υπεράσπιση του παγκόσμιου πολιτισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην κοινωνία, με στόχο την προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών». Η «Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα» καλλιεργεί μία κουλτούρα κατανόησης και σεβασμού απέναντι στα ανθρώπινα δικαιώματα σε όλες τις κοινωνικές ομάδες και διασφαλίζει τη δημοκρατία, την κοινωνική δικαιοσύνη και την ανοχή.

Με βάση τον γενικότερο προβληματισμό που αναπτύσσεται στο παρόν σύγγραμμα, η εκπαίδευση με στόχο την ανάδειξη της νέας ιδιότητας του πολίτη, σε αρκετές χώρες εμπεριέχει και την εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Στο στάδιο εκτύπωσης του παρόντος βιβλίου, ενημερωθήκαμε ότι αίφνης το Υπουργείο Παιδείας, Δια βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων της χώρας, με πρόσφατη υπουργική απόφαση, αποφάσισε να καταργήσει το μάθημα «Πολιτική και Δίκαιο», ή αλλιώς, το γνωστό «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος», προσφέροντάς το ως προαιρετικό μόνο για τους μαθητές της θεωρητικής κατεύθυνσης της Β΄ Λυκείου (Υπουργική απόφαση με αριθμό 36799/Γ2/ΦΕΚ 1163, 10/04/2012). Το μάθημα αυτό διδάσκεται στα ελληνικά σχολεία από το 1931, όταν εντάχθηκε στο σχολικό πρόγραμμα από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και είχε καταργηθεί μόνο από τη Δικτατορία το 1967. Ως γνωστόν, το μάθημα «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος» είναι προαπαιτούμενο από το Σύνταγμά μας (άρθρο 15, παρ. 2), αλλά και από το Διεθνές Δίκαιο, τον ΟΗΕ, την Κοινοτική νομοθεσία και τη Διακοινοβουλευτική νομοθεσία, για κάθε απόφοιτο Λυκείου. Η απόφαση αυτή έχει προκαλέσει την αντίδραση της εκπαιδευτικής κοινότητας, νομικών και πολιτικών επιστημόνων¹⁰, διότι ζούμε σε μία περίοδο που η Δημοκρατία και η κοινωνική συνοχή πολεμούνται και υπάρχει μεγάλη ανάγκη για την ενίσχυσή τους, το οποίο σημαίνει ότι το συγκεκριμένο μάθημα πρέπει να ενισχυθεί, να αναβαθμιστεί και όχι να καταργηθεί.

Στο συγκεκριμένο σύγγραμμα, όπως προαναφέρθηκε, ανάμεσα στα βασικά ζητήματα που συζητώνται εκτενώς είναι: τα δικαιώματα των πολιτών, η υπηκοότητα, η ιθαγένεια και οι συνθήκες πολιτογράφησης σε σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Για τον λόγο αυτό το σύγγραμμα αυτό καθί-

10. Βλ. χαρακτηριστικά τη δήλωση της κας Αρετής-Ελένης Κεραμάρη, Προέδρου της Πανελλήνιας Ένωσης Νομικών και Πολιτικών Επιστημόνων, στο NewsIt, η οποία τονίζει ότι «*Η κατάργηση αυτού του μαθήματος αποτελεί οπισθοδρόμηση στην εκπαιδευτική πολιτική της χώρας μας δεδομένων και των προβλημάτων που παρουσιάζονται στη δημοκρατία μας σήμερα, περισσότερο από ποτέ... Ζητούμε από το Υπουργείο Παιδείας να ανακαλέσει αυτή τη σοβαρότατη αστοχία που προσβάλλει κάθε μαθητή. Γιατί κάθε μαθητής έχει το δικαίωμα στην πολιτειακή παιδεία, δεδομένου ότι θα γίνει πολίτης, κάθε μαθητής θα αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα μόλις ενηλικιωθεί και το Λύκειο είναι το κατώφλι της απόκτησης της ιδιότητας του πολίτη... Είναι καθήκον του κράτους να αξιολογήσει ότι αυτό το μάθημα είναι καίριας σημασίας και στις περισσότερες δημοκρατικές χώρες, Γαλλία, Ισπανία, Αγγλία, Γερμανία και σε πολλές άλλες διδάσκεται ως ξεχωριστό και κύριο μάθημα σε όλες τις τάξεις» Πηγή: http://www.newsit.gr/default.php?pname=Article&art_id=137009&catid=3 (ημερομηνία πρόσβασης 30 Απριλίου 2012).*

σταται ιδιαίτερα επίκαιρο στην ελληνική πραγματικότητα, όταν μάλιστα σχετικά πρόσφατα ψηφίστηκε ο νέος μεταναστευτικός Νόμος 3838/2010 «Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις» (ΦΕΚ Α΄ 49/24.3.2010). Σύμφωνα με τον Νόμο 3838/2010, προβλέπεται η δυνατότητα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από τέκνα μεταναστών, τροποποιούνται οι προϋποθέσεις και η διαδικασία κτήσης της ιθαγένειας από αλλοδαπούς με πολιτογράφηση, ενώ αναγνωρίζεται σε νομίμως διαμένοντες αλλοδαπούς το δικαίωμα του εκλέγειν και περιορισμένο δικαίωμα του εκλέγεσθαι στις εκλογές της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνουν δύο επισημάνσεις: Η πρώτη αφορά το διαφορετικό κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η συγγραφή του συγκεκριμένου βιβλίου, διότι τα επιμέρους δεκαέξι κεφάλαια ως συνεισφορές από διεθνείς μελετητές και ερευνητές διαφορετικής εθνικής καταγωγής που αναφέρονται σε διαφορετικά κράτη. Η μετάφραση σε αρκετά σημεία επομένως δεν έγινε κατά λέξη, αλλά ελήφθησαν υπόψη τα συμφραζόμενα και το ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικο-πολιτισμικό και πολιτικο-οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσει τον προβληματισμό του ο κάθε συγγραφέας. Επίσης, αυτό σημαίνει ότι ανάμεσα στις κοινωνικές και εκπαιδευτικές πραγματικότητες διαφορετικών κρατών είναι πιθανόν να εμφανίζονται διαφορές. Τέτοιες διαφορές αλλά και ομοιότητες θα πρέπει να καταδειχθούν και να ληφθούν υπόψη κατά τη διαμόρφωση μιας κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής που να αρμόζει στις ανάγκες της δικής μας σύγχρονης πολυπολιτισμικής ελληνικής κοινωνίας, στις ανάγκες διαμόρφωσης της νέας πολυπολιτισμικής ιδιότητας του πολίτη, αξιοποιώντας με κριτικό πνεύμα τη διεθνή εμπειρία κρατών που έχουν βιώσει το μεταναστευτικό φαινόμενο δεκαετίες νωρίτερα σε σύγκριση με τη δική μας χώρα. Ενδεχομένως, η διερεύνηση τέτοιων διαφορών και ομοιοτήτων ανάμεσα σε κράτη με παρόμοια ή διαφορετικά χαρακτηριστικά, θα μπορούσε να είναι αντικείμενο αντίστοιχων μελλοντικών κοινωνιολογικών μελετών.

Η διεθνής¹¹ εμπειρία για τις πολιτικές ένταξης/ενσωμάτωσης άλλων

11. Βλέπε: 1. Meinhof, U. H., Triandafyllidou, A. (2006), *Transcultural Europe. Cultural Policy in a Changing Europe*, Palgrave: Macmillan 2. Καβουνίδου, Τ., Πολύζου, Α., Mau-

κρατών, οι οποίες αντιμετώπισαν το μεταναστευτικό φαινόμενο χρονικά νωρίτερα, μπορεί να αποβεί πολύτιμη και να αποτελέσει έναυσμα για προβληματισμό όσον αφορά τα μέτρα και τις ρυθμίσεις μιας αποτελεσματικής στρατηγικής, που αποσκοπεί στην ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Επίσης, μπορεί να αποβεί πολύτιμη, στην κατεύθυνση σχεδιασμού και αναδιαμόρφωσης των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών, σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής της χώρας, για τη διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτών, ως ενεργών πολιτών που δρουν και βιώνουν σε σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες και, ως εκ τούτου, αποκτούν τη *νέα ιδιότητα του πολυπολιτισμικού πολίτη*.

Είναι σημαντικό να γίνει μία δεύτερη επισήμανση σε σχέση με τη μετάφραση του συγγράμματος στην ελληνική γλώσσα: Κατά τη μελέτη ξενόγλωσσων κειμένων στην πρωτότυπή τους έκδοση, πολύ περισσότερο κατά τη μετάφρασή τους, πρέπει να έχουμε υπόψη το πλαίσιο της συγκεκριμένης χρήσης των εκάστοτε όρων που αναφέρονται. Το περιεχόμενο των όρων αλλάζει ανάλογα με το συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς τους και προσαρμόζεται ανάλογα και η μετάφρασή τους ώστε να αποδίδεται σωστά το νόημά τους στο συγκεκριμένο πλαίσιο που κάθε φορά αναφέρονται.

Τελικά, αυτό που έχει σημασία για τον αναγνώστη κατά τη μελέτη του συγγράμματος αυτού είναι να επικεντρώσει στη μελέτη της επιχειρηματολογίας όπως αναπτύσσεται στα επιμέρους κεφάλαια του συγγράμματος με βασικό θέμα τη Διαφορετικότητα και την Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Πολίτη, στις επιπτώσεις αυτής της επιχειρηματολογίας σε μία παγκόσμια προοπτική αλλά και στη «μεταφορά» που θα μπορούσε να έχει αυτός ο προβληματισμός που αναπτύσσεται και στη δική μας χώρα, υπό την προϋπόθεση ενός γόνιμου προβληματισμού με ένα κριτικό πνεύμα.

Ως γνωστόν, η απόδοση εννοιών από ένα ξενόγλωσσο κείμενο σε μία άλλη γλώσσα, στην περίπτωσή μας την ελληνική, αποτελεί ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα και ταυτόχρονα ευθύνη. Ως επιστήμονες, οφείλουμε, από τη μία, να δείχνουμε ευαισθησία απέναντι στη χρήση της γλώσσας,

ρομμάτης, Γ., Κοτρώτσου, Α., Γιαννίτσας Δ., Αλτσιτζόγλου, Ν., Αβραμίδη, Τ. (2006), *Πολιτικές Ένταξης των Μεταναστών: Ευρωπαϊκή Εμπειρία*, Ι.ΜΕ.ΠΟ 3. Μπάγκαβος Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 15.

με στόχο την ορθή απόδοση των νοημάτων, και από την άλλη, να έχουμε συναίσθηση της ευθύνης στην ορθή χρήση της γλώσσας.

Από τη θέση αυτή, ως επιμελήτρια της έκδοσης του συγγράμματος στην ελληνική γλώσσα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους μεταφραστές του συγγράμματος, συγκεκριμένα τη Σοφία Σφυρόερα, τον Ηρακλή Οικονόμου, τη Βίκυ Αναστασιάδου και τον Παναγιώτη Πολιτισίδη για την προσπάθειά τους να αποδώσουν στον καλύτερο δυνατό βαθμό τις έννοιες του εκάστοτε κεφαλαίου και για τις επισημάνσεις τους. Εκφράζοντας, επίσης, όλους τους συντελεστές της έκδοσης του συγκεκριμένου συγγράμματος στην ελληνική γλώσσα, ευελπιστώ το σύγγραμμα αυτό να συμβάλει στον προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί στη χώρα μας για αποτελεσματικές μεταναστευτικές πολιτικές και για κατάλληλες εκπαιδευτικές πολιτικές, με στόχο τη δημιουργία ενεργών πολιτών που ζουν, εργάζονται, αλληλεπιδρούν αρμονικά μεταξύ τους και διεκδικούν σε μία πολυπολιτισμική χώρα που οφείλει να στηρίζει τη Δημοκρατία στην πράξη και, επίσης, να σέβεται τον πολιτισμό της, να προασπίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αρμόζει στη Γενέτειρα της Δημοκρατίας.

Νεκταρία Παλαιολόγου

Απρίλιος 2012